

«Βατάτζια» πολιτική ιδεολογία, ευσεβείς πόθοι, ορθόδοξος χιλιασμός ή μεσοβασιλεία;

Πολιτισμός / Ιστορία

Αλέξιος Παναγόπουλος (Academician Prof. DDDr. Pdoc. Dr.Habil. Alexios Panagopoulos)

Το έτος 2010 κυκλοφόρησε ένα βιβλίο μου με τίτλο: «Ηθική - Εσχατολογία - Προφητολογία, κατά το γέροντα Αρσένιο (1918-2008)», όπου μέσα από την εργογραφία του γέροντα Αρσενίου, κάναμε προσεγγίσεις στην ηθική, στην προφητολογία, στην εσχατολογία και την ορθόδοξη πολιτική θεολογία του, που ήταν κυρίως βιωματική και ασκητική, αλλά ήταν παράλληλα και η ζωντανή εμπειρία του παλαιού απλού και αφανή ασκητή, μέσα στον μάταιο παροδικό κόσμο.

Το έτος 1977 ο γέροντας Αρσένιος γράφει τον πρόλογο του δεύτερου βιβλίου του με τίτλο: «Σημεία της συντέλειας του κόσμου»^[1], μιά έκδοση του Ορθόδοξου Τύπου, με σύνολο σελ. 96. Ήδη απ' τον πρόλογο αυτού του βιβλίου, σημειώνεται η επικίνδυνη αλλοίωση του Χριστιανισμού, μέσω του ύπουλου αντίχριστου Χιλιασμού. Στο εξώφυλλο, απεικονίζει το πέταγμα των μυρμηγκιών, που χάνονται, όταν πετούν, σύμφωνα με την λαϊκή παροιμία. Τη χρησιμοποιεί μεταφορικά, για το

διαστημικό πέταγμα του ανθρώπου στο σύμπαν, ως σημείο εσχατολογικό του ιστορικού τέλους. Η ήπια μορφή, που απέκτησε ο χιλιασμός, μετά τους αποστολικούς χρόνους, είχε ως αποτέλεσμα τον επηρεασμό του, από την εβραϊκή διδασκαλία, περί της επίγειας κοσμοκρατορίας, μέσω του αναμενόμενου Μεσσία. Αυτή η πολιτική ιδεολογία οδήγησε στην καταδίκη του Αναμάρτητου. Κι αυτή η πολιτική ιδεολογία, θα γίνει η σύγχυση των ορθοδόξων χιλιαστών, στο πρόσωπο του Αντιχρίστου των εσχάτων. Οι μαθητές του Κυρίου είναι επηρεασμένοι απ' αυτή την πολιτική εβραϊκή αντίληψη^[2], γι' αυτό και τον ρωτούν συνεχώς, πότε θα αποκαταστήσεις την κοσμική σου βασιλεία;

Όταν αργότερα παρερμηνεύθηκε το 20^ο κεφάλαιο της Αποκάλυψης του Ιωάννου που μιλάει για τα χίλια χρόνια, όπως ήδη αναφέραμε στο προηγούμενο μέρος. Το βιβλίο αυτό, ο γέροντας Αρσένιος, το αφιερώνει σε όσους αγαπούν την επιφάνεια της δόξης του Κυρίου μας, και βρίσκονται σε πνευματική εγρήγορση, παρακολουθώντας τα σημεία των καιρών.

Οι διάφοροι θρύλοι, οι διάφοροι χρησμοί και οι δήθεν προφητείες που εμφανίστηκαν μετά απ' την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Κυκλοφόρησαν μαζί με τον ευσεβή πόθο, για μια μελλοντική επανάκτηση, γράφηκαν και κυκλοφόρησαν, τόσο από ανώνυμους μοναχούς και λαϊκούς, που ίσως θα συνέδεαν την ιδέα αυτή, για την ελεύθερη Πόλη, μία ημέρα, συνάμα με την ιδέα της «μεσοβασιλείας». Αυτοί όλοι, για να δώσουν κύρος στα γραφόμενά τους, τα απέδωσαν σε ονόματα Αγίων. Ως γνωστόν, ακόμα και από την μεταποστολική εποχή, γράφονται νόθα ή ψευδεπίγραφα κείμενα. Η ίδια τακτική

δυστυχώς, από ευσεβείς πόθους, συνεχίζεται και στην εποχή της τουρκικής σκλαβιάς. Οι διάφοροι χρησμοί και οι διάφοροι θρύλοι, όλοι μα όλοι σχεδόν, καταλήγουν, με την επανάκτηση της Πόλης της Κωνσταντινούπολης, μάλιστα το προσδιορίζουν μετά από έναν καταστρεπτικό πόλεμο. Οι μυθικοί αυτοί χρησμοί μιλούν και για κάποιον άρχοντα, που ακούει στο όνομα «Ιωάννης» Βατάτζης. Τον οποίο, θα ανακηρύξουν ως βασιλέα, ο οποίος θα φέρει την βασιλεία του Χριστού επί της γης. Κι εδώ, ερωτά ο γέροντας Αρσένιος, τότε, εάν γίνει αυτό, μπορούν να μας πούν τι θα γίνει με τα «μη χριστιανικά κράτη;», π.χ. Κίνα, Ινδία;. Και απαντά, ο γέροντας, ότι αυτές οι πολιτικές ιδεολογίες και οι πόθοι, είναι «φοβερά μωρία, αι οποίαι ούτε εις μικρά παιδιά αρμόζουν». Σχολιάζει: «Το κακόν έχει παραγίνει, ιδίως τώρα τελευταίως, με τας αλλεπαλλήλους συγγραφάς και ψευδοπροφητείας, παρά τας αλλεπαλλήλους διαψεύσεις και γελοιοποιήσεις, δεν συνετίζονται οι διάφοροι συγγραφείς».

Πράγματι, από το 1974 και κατόπιν έχουμε αρκετές δημοσιεύσεις, με προφητολογικό περιεχόμενο και με προσεγγίσεις επαλήθευσης αυτών, που μέχρι σήμερα, δεν έχουν γίνει. Ο γέροντας θέλοντας στην εποχή του να διαφυλάξει το Ορθόδοξο πλήρωμα, με τις παροτρύνσεις αρκετών λαϊκών και κληρικών, του τότε μητροπολίτη Φλωρίνης κ. Αυγουστίνου, του διακόνου τότε Μάρκου Μανώλη (μακαριστού αρχιμανδρίτου του Ορθόδοξου Τύπου), κ.ά., αποφάσισε να προβεί στην δημοσίευση του ως άνω βιβλίου του. Θα περιείχε προσθήκες και δημοσιευμένα άρθρα του, απ' την τελευταία εκείνη οκταετία, αρθρογραφίας του στην εφημερίδα: Ορθόδοξος Τύπος, με τίτλο δημοσιεύσεων: «Ορθόδοξος και αντίχριστος χιλιασμός διά μέσου των αιώνων».

Προέβη σ' αυτή τη δημοσίευση θέλοντας να βοηθήσει τους «καλοπροαίρετους εκ των πλανηθέντων», παράλληλα να βοηθήσει και να ενθαρρύνει όσους ασχολήθηκαν μ' αυτά τα θέματα. Τονίζοντας τα σημεία των καιρών, της απιστίας, της αθεΐας, της πανσεξουαλικής και σοδομικής παραφροσύνης. Αυτά τα επισημαίνει στον πρόλογο τον Φεβρουάριο του 1977, στην Ναύπακτο που υπογράφει. Το βιβλίο^[3] του γέροντα χαιρετίζει και το πνευματικό του τέκνο ο μακαριστός συγγραφέας, θεολόγος - φιλόλογος Νικόλαος Ιω. Σωτηρόπουλος, εν Αθήναις τη 30^η Ιουνίου 1978. Ο προλογίζων σημειώνει ότι όπως από το κοκκίνισμα και την βαριά νέφωση οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται ότι θα ακολουθήσει καλοκαιρία ή κακοκαιρία, έτσι υπάρχουν και τα σημεία, που δηλώνουν την πνευματική πλευρά, και τις συνέπειές της. Άλλες εποχές έχουν ευοίωνα σημεία, άλλες δυσοίωνα. Τα σημεία στην εποχή του Χριστού ήταν φανερά, ενώ σήμερα, δεικνύουν ότι έρχεται ο αντίχριστος. Η αποστασία βαίνει στο αποκορύφωμά της. Ο προλογίζων χαρακτηρίζει τον γέροντα Αρσένιο ως «νηφάλιο» και «σεβαστό», «ιδρυτή Ησυχαστηρίου εν Ναυπάκτω, όπου εκλεκταί

ψυχαί λατρεύουν τον Κύριον και προσεύχονται υπέρ των εν κόσμω αδελφών». Το βιβλίο αυτό βάζει σε σοβαρές σκέψεις περί του παρόντος και του μέλλοντος, δημιουργώντας μια ιερή ανησυχία και συντελεί στην αναθέρμανση της πίστης, αφού μεγάλα σημεία πραγματοποιούνται στην εποχή μας και άρα το τέλος του κόσμου ίσως να πλησιάζει. Μετά την 1^η έκδοση, επακολούθησαν κι άλλες, ενώ στην 2^η έκδοση έγραψε νέο πρόλογο, τον Ιούλιο του 1981, κι τελειώνει με τη φράση του: «έγραφον εν τω τόπω των δακρύων μου και της διαρκούς μετανοίας μου», ως έργο «πρωτοτύπου και λίαν επικαίρου». Πρωτότυπο, γιατί για πρώτη φορά τολμήθηκε και γράφηκε ένα «παρακεκινδυνευμένον» εσχατολογικό βιβλίο από ορθόδοξης πλευράς. Επίκαιρο, γιατί τα σύγχρονα σημεία και τα γεγονότα σήμερα παραλληλίζονται με τις προφητείες του Κυρίου και των προφητών, όσο από καμία άλλη πριν εποχή.

Ονομάζει την εποχή μας «πολυτάραχον» και την ως «παραπαίουσαν πανσεξουαλικήν και σοδομιτικήν ανθρωπότητα». Συνδυάζει τις δύο εσχατολογικές προφητικές εικόνες, αυτή που υπάρχουν στην ιερά μονή Διονυσίου Αγίου Όρους, έξω από την τραπεζαρία, περί της ατομικής βόμβας, ως ήδη ζωγραφισμένης απ' τον εμπνευσμένο προφητικά αγιογράφο απ' τον 16^ο αιώνα. Καθώς και το όραμα του προφήτη Δανιήλ που γράφει ότι λίγο πριν την συντέλεια του κόσμου θα πληθυνθεί επικίνδυνα η ανθρώπινη γνώση. Στην αγιογράφιση αυτή, εμφανίζονται παραστατικά τα αεροπλάνα, κι ο καταστροφικός βομβαρδισμός τους, κι επιπλέον ζωγραφίζεται το μανιτάρι της ατομικής βόμβας. Αυτές οι εικόνες στον τοίχο έξω από την τραπεζαρία της μονής, για όσους τις έβλεπαν μέχρι τις αρχές ή τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ήταν μεγάλος γρίφος. Κι ας ήταν όλοι αυτοί πατριάρχες, αρχιεπίσκοποι, ηγούμενοι, μοναχοί, λόγιοι, καθηγητές, διδάσκαλοι. Σήμερα, πλέον μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όλοι γνωρίζουν τι απεικονίζει ο αγιογράφος που ζωγράφισε αυτές τις εικόνες του μέλλοντος. Ακόμα και «έν μικρόν παιδίον που γνωρίζει τα αεροπλάνα και την ατομική βόμβα», αναγνωρίζει τι είχε ζωγραφίσει, ήδη πριν τετρακόσια χρόνια εκείνος ο χαρισματικός ζωγράφος. Το ίδιο ισχύει και για την πλήθυνση της γνώσης, σημειώνει, ότι πριν όλα ήταν γρίφος, ενώ σήμερα κυρίως από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, μέσω των καταπληκτικών εφευρέσεων, ο άνθρωπος: «χάνει το μυαλό του και να τα σκεφθή». Οι ανακαλύψεις αυτές γράφει: «εγγίζουν τα όρια του θαύματος και μάλιστα τινά εξ' αυτών τείνουν να υποκαταστήσουν το θαύμα, και τις οίδεν, τι τερατώδες και σκανδαλώδεις ανακαλύψεις θα επακολουθήσουν ακόμη».

[page_end]

Ο γέροντας Αρσένιος διατυπώνει και εκφράζει την πικρία του για τους κληρικούς εκείνους της εποχής του που με επιφύλαξη δέχθηκαν την έκδοση του βιβλίου του:

«εκτός εξαιρέσεων». Ενώ σημειώνει παραδειγματικά ότι ο «όχλος ο μη γινώσκων τον Νόμον, οι ταπεινοί και άσημοι ενεθουσιάσθησαν». Μάλιστα, καταγράφει αυτά που πάμπολλες φορές μας είχε πει, ο ίδιος, προφορικά, ότι κάποιιοι, τον κατηγορήσαν ότι προσδιορίζει «ακριβή χρονολογίαν της Παρουσίας του Κυρίου», όμως, ο ίδιος ο γέροντας Αρσένιος, όπως σε αρκετά γραπτά του, σημειώνει, όλοι αυτοί «παρενόησαν». Γιατι επικαλούμενος αγιογραφικές μαρτυρίες που ταυτίζονται με τα σύγχρονα γεγονότα (και «που ποτέ άλλοτε πριν δεν έγιναν»), ακόμα και επικαλούμενος τις γνώμες ξένων συγγραφέων, δεν εκφράζει ποτέ «προσωπικήν απόλυτον πεποίθησιν ακριβούς χρονολογίας».

Αλλά διατυπώνει ερμηνευτικά το πλήθος των ανησυχιών, των ερωτημάτων, των υπονοιών, γι' αυτό καταλήγει: «κρούομεν τον κώδωνα του κινδύνου προς αφύπνισιν και μελέτην, προς μετάνοιαν και επιστροφήν». Η παρουσία του Κυρίου θα γίνει «αποτόμως», ο ύπνος του μέν, η αδιαφορία του δε. Μας προλαμβάνει στο τέλος του προλόγου της 2^{ης} έκδοσης, ώστε να μην «σκανδαλισθούν» οι καλοπροαίρετοι αναγνώστες του, επειδή, επικαλείται και γνώμες ετεροδόξων ή ειδωλολατρών, γιατί «το Πνεύμα, όπου θέλει πνεΐ». Στο πρώτο μέρος μιλάει για την «αναίρεση του χιλιασμού»[\[4\]](#). Κάνει αναφορά στο χιλιασμό για το πώς επεκράτησε ως ιδέα διά μέσου όλων των αιώνων και για το πώς η λεγόμενη πολιτική θεωρία για την «μεσοβασιλεία», παραπλάνησε ή ξεγέλασε και αρκετούς ορθόδοξους.

Η πρωτοφανής αποστασία του κόσμου και η αποχαλίνωση και η διάλυση των πάντων, ερμηνεύεται ως σημείο των καιρών. Για τον απλό λαό σημειώνει, ότι βρίσκει «σοφάς γνώμας και αγίας ανησυχίας», ενώ σε κληρικούς και θεολόγους και «λοιπούς εντεταλμένους ν' αγρυπνούν, ερευνούν και διαφωτίζουν τον κόσμον, υπάρχει κλασσική αδιαφορία». Όλη αυτή την αδιαφορία την εντάσσει στο χωρίο του Κυρίου, που απέκρυψε αυτά από σοφούς και συνετούς και τα αποκάλυψε στα νήπια[\[5\]](#).

Διακρίνει και μία μικρή μερίδα ανθρώπων των οποίων «το ραντάρ της ψυχής συλλαμβάνει σήματα, αλλά πολύ συγκεχυμένα». Αυτοί είναι όσοι έχουν επιθυμία να δουν στον πλανήτη γη, την βασιλεία του Χριστού, πριν από την Β' παρουσία Του. Όμως, λέγει, έτσι παραβλέπουν και διαστρέφουν, τα σημεία των καιρών. Αυτοί οι άνθρωποι ερμηνεύουν τα σημεία των καιρών, ως σημεία της παρουσίας του Κυρίου στην γη, και όχι ως σημεία της Β' παρουσίας Του[6], κάνοντας έτσι άθελά τους ή από σύγχισή τους, λόγο, για μια Τρίτη παρουσία του Χριστού, που κάτι τέτοιο, δεν ισχύει στην Ορθόδοξη δογματική. Την ίδια θεωρία εμφανίζουν και κάποιοι Ορθόδοξοι θεολόγοι, αλλά κυρίως ξένοι, αλλά και έλληνες προτεστάντες, όπως και ο Σ. Ζωδιάτης.

Ο χιλιασμός είναι ένα πολιτικο/ιδεολογικό κατάλοιπο των «εσφαλμένων μεσσιακών αντιλήψεων των Εβραίων», ότι δηλαδή ο Μεσσίας, θα είναι επίγειος βασιλέας και κοσμοκράτορας. Οι αντιλήψεις αυτές, ενισχύθηκαν και στους μεταποστολικούς καιρούς, από «παρερμηνεία» του 20^{ου} κεφαλαίου της Αποκάλυψης του Ιωάννη, το οποίο κάνει λόγο για χιλιετή βασιλεία του Χριστού, αλλά σε πνευματική διάσταση, σύμφωνα και με το γέροντα Αρσένιο. Η ιδέα για τυχόν εκ νέου έλευση του Χριστού στη γη, ήταν το περιεχόμενο αρκετών ονείρων και πόθων, ακόμα και από παρανοημένες, αποστολικές, «προφορικές και γραπτές διατυπώσεις»[7].

Οι πρώτοι πιστοί από εκείνα ήδη τα πρώτα χρόνια περίμεναν την Β' παρουσία του Κυρίου πολύ σύντομα, γι' αυτό ο Παύλος γράφει την Β' προς Θεσσαλονικείς[8], επιστολή διευκρινίζοντας ότι εάν δεν έλθει η αποστασία, εάν δεν αποκαλυφθεί ο

άνθρωπος της απωλείας, ο αντικείμενος, ο υπεραιρόμενος, στον μέγιστο δυνατό βαθμό της αναισχυντίας του, δεν θα είναι ο καιρός εγγύς. Εντούτοις, η ανησυχία για τα έσχατα, διαδόθηκε ακόμα περισσότερο στα επόμενα χρόνια.

Στις αρχές του 2^{ου} αιώνα ο Παπίας ως επίσκοπος Ιεραπόλεως, υπήρξε μαθητής του αποστόλου Ιωάννου, μαζί του και ο σύγχρονός του ο Κήρινθος, υποστήριξαν με βάση το 20^ο κεφάλαιο της Αποκάλυψης, ότι ο Κύριος πριν την Β' παρουσία Του, θα βασιλεύσει στην γη, για χίλια έτη. Ο γέροντας Αρσένιος, μνημονεύει και την δογματική επεξήγηση του καθηγητή Χρίστου Ανδρούτσου, ο οποίος διατυπώνει, ότι «μίαν μόνην ανάστασιν νεκρών και μίαν καθολικήν κρίσιν και μετ' αυτην μακαριότητα ή κόλασιν αιωνίαν»[\[9\]](#). Ο χιλιασμός βρίσκοντας στην αρχή πολέμιους, όπως τον Διονύσιο Αλεξανδρείας, τον Ωριγένη και άλλους, από τον 4^ο αιώνα εκλείπει, για να αναφανεί πολύ αργότερα σε πολυποίκιλες μορφές, σε αιρετικούς και άλλους.

Λανθασμένες θέσεις σε μερικά θέματα, όπως για την ανάσταση των νεκρών, ότι θα αναστηθούμε όπως είμαστε τώρα, καθώς και στο κεφάλαιο της Αποκάλυψης και στο του Ησαΐου 65, 17-22, για τα χίλια έτη της Ιερουσαλήμ, έλαβε, εσφαλμένα, και ο απολογητής και φιλόσοφος Ιουστίνος. Συνάμα έσφαλαν ερμηνευτικά τόσο ο λεγόμενος Βαρνάβας στην επιστολή του, καθώς και ο Ειρηναίος και ο Ιππόλυτος. Αφού υποστήριξαν, ότι ο κόσμος θα φτάσει στο τέλος του όταν συμπληρωθούν οι έξι χιλιαετηρίδες από Αδάμ[\[10\]](#). Ο δε όσιος Εφραίμ, υποστήριξε ότι ο αντίχριστος και κατόπιν η παρουσία του Κυρίου θα γινόταν αμέσως μετά την διάλυση της Ρωμαϊκής αρχής και εξουσίας. Ο γέροντας Αρσένιος παραπέμπει στους παλιούς ιστορικούς Διομήδη Κυριακό[\[11\]](#) και Φιλάρετο Βαφείδη[\[12\]](#), για τις επισημάνσεις που κάνουν όσον αφορά τις λανθασμένες ερμηνευτικές προσεγγίσεις, των ως άνω πατέρων, της Εκκλησίας. Μας παρουσιάζει όλες τις θέσεις των πατέρων της Εκκλησίας, για τον αντίχριστο και για την Β' παρουσία, θέλοντας να μας παρουσιάσει, την έντονη ανησυχία και γι' αυτά, τα εσχατολογικά θέματα, ήδη από πολύ νωρίς, εκ των πατέρων της Εκκλησίας.

Έγραψαν σχετικά, ο άγιος Ειρηναίος, ο άγιος Ιππόλυτος, ο όσιος Εφραίμ, ο Κύριλλος Ιεροσολύμων, ο Ιωάννης Χρυσόστομος, ο Οικουμενίος, ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, ο Ιωάννης Δαμασκηνός και άλλοι πολλοί[13]. Ο άγιος Ειρηναίος τον 2^ο αιώνα, και ο άγιος Ιππόλυτος τον 3^ο αιώνα, έγραψαν για το τέλος του κόσμου, θέλοντας να ερμηνεύσουν τα σχετικά χωρία, όμως, δυστυχώς, έπεσαν έξω, στις προσεγγίσεις τους. Διευκρινίζει ότι έπεσαν έξω στις ερμηνείες τους αυτοί οι πατέρες της Εκκλησίας, επειδή υποστήριξαν ότι σε έξι ημέρες, έγινε ο κόσμος, άρα και την έκτη χιλιετηρίδα, από κτίσεως κόσμου, θα έλθει το τέλος, επειδή την εβδόμη ημέρα ο Δημιουργός αναπαύθηκε από τα έργα Του.

Ο Ανδρέας (τον 6^ο αιώνα) και ο Αρέθας (τον 9^ο αιώνα), επίσκοποι και οι δύο Καισαρείας, ερμηνεύουν την Αποκάλυψη του Ιωάννη και σημειώνουν ότι τα χίλια έτη του δεσίματος του Σατανά, θα είναι από της σταυρικής θυσίας του Κυρίου, μέχρι τη Β' παρουσία Του. Γιατί, η απόλυτη εξουσία που είχε ο Σατανάς, μέχρι πριν την σταυρική θυσία του Κυρίου, καταλύθηκε, με την ανάστασή Του. Ο γέροντας Αρσένιος ερμηνεύει ότι ο σατανάς θα λάβει και πάλι εξουσία λίγο πριν την Β' έλευση του Κυρίου: «ειδώς ότι ολίγον καιρόν έχει»[14].

Με την πάροδο πολλών ετών, πάλι αναβίωσαν αυτές οι εσφαλμένες ερμηνείες, ιδίως στον 20^ο αιώνα, μάλιστα στο πρόσωπο της πολιτικο/θεολογικής ερμηνείας του Απόστολου Μακράκη[15], ο οποίος διαφοροποίησε τη θεωρία των χιλιαστών, επι το ορθοδοξότερο, δίχως την ανάσταση νεκρών, αλλά, με χιλιετή βασιλεία επί της γής, και μετά απ' αυτήν η Β' παρουσία. Οι χιλιαστικές παρατηρήσεις αφορούν και τους «μάρτυρες του Ιεχωβά ή χιλιαστές», οι οποίοι πιστεύουν στην ανάσταση των δίκαιων χιλιαστών, για να ζήσουν αιώνια επί της γής, με υλικές απολαύσεις και διασκεδάσεις.

[page_end]

Ο γέροντας Αρσένιος μας εφιστά τον κίνδυνο και από την χιλιαστική αντίληψη επί το ορθοδοξότερον. Όπως διαδίδει η πολιτική ιδέα για την γενική επικράτηση του Ευαγγελίου, σε όλο τον πλανήτη, ως βίωμα και όχι μόνο ως διάδοση ακούσματος, κι όλοι αυτοί, σημειώνει ο γέροντας Αρσένιος: «ολίγον αφίστανται των άλλων πολυμόρφων διδασκαλιών περί χιλιετούς μεσοβασιλείας».

Τις ιδέες και τις αντιλήψεις αυτές έρχονται να τις συμπληρώσουν, όλες οι πολυάριθμες, μετά απ' τον Χριστόν, επώνυμες, ψευδώνυμες, ασύμφωνες, ακατάλληλες, ασυνάρτητες, παιδαριώδεις και «άγνωστες από ιστορικής, εκκλησιαστικής και θεολογικής πλευράς προφητείες», όπως παρατηρεί ο γέροντας Αρσένιος. Οι προφήτες προανήγγειλαν την έλευση του Χριστού, κάποιοι έκαναν

λόγο και για τον καιρό της συντέλειας των αιώνων, μετά απ' αυτούς δεν υπάρχουν επίσημοι προφήτες στην Εκκλησία. Δίκαιοι και άγιοι με προφητικό χάρισμα εμφανίζονται κατά καιρούς, αλλά προλέγουν μόνο τα γεγονότα, τα σύγχρονα της εποχής τους ή μίας μικρής απόστασης απ' αυτή.

Το βιβλίο της Αποκάλυψης του Ιωάννη ως γνωστόν με αρκετή δυσκολία συγκατελέγη μεταξύ των κανονικών και έγκυρων ή γνήσιων βιβλίων της Καινής Διαθήκης. Οι συνεχώς χρησιμοποιούμενες προφητείες, στα τελευταία χρόνια, είναι αυτές του άγνωστου Αγαθαγγέλου, τις οποίες ο γέροντας Αρσένιος χαρακτηρίζει ως «ψευδοπροφητείες», συνάμα αυτές του ανωνύμου του έτους 1050, ως δήθεν του Μεθόδιου, που διετέλεσε επίσκοπος Πατάρων περί το 360, ως δήθεν του Ταρασίου Κων/πόλεως, ως δήθεν του Ανδρέου του διά Χριστόν σαλού, κ.ά.

Οι διάφοροι χρησμοί του αυτοκράτορα Λέοντα του Σοφού, ενώ περιλαμβάνονται στην Πατρολογία του Migne, εντούτοις, δεν μπορούν να αποδειχθούν ιστορικά, ότι είναι γνήσια, δικό του. Αλλά και να αποδειχθεί, ότι είναι δικό του οι χρησμοί, ως σημειώνει ο γέροντας Αρσένιος, «ο Λέων ο Σοφός, δεν είναι καμμία εκκλησιαστική αυθεντία και αγία μορφή. Αντιθέτως μάλιστα με τα πολλά του σκάνδαλα και ιδιαίτέρως τον τέταρτον γάμον του, εδημιούργησε τεράστιον σάλον», έτσι ώστε, ο ιερέας που ευλόγησε τον γάμο του, τον τέταρτο, να καθαιρεθεί, και ο Λέων να

αφορισθεί, από τον πατριάρχη Νικόλαο Μυστικό. Συνεπώς, το προφητικό χάρισμα, εάν αποδοθεί στον Λέοντα, σε καμία περίπτωση, δεν θα μπορεί να συγκριθεί, με τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης, παρατηρεί[16]. Μάλιστα υπάρχουν και άλλες διφορούμενες απόψεις: «παιδαριώδεις και διά γέλωτα», οι οποίες αλληλοψεύδονται σε γλώσσα: «ανοήτου Πυθίας», οι οποίες διαδόθηκαν, κατά το διάστημα της τουρκικής σκλαβιάς, και της «δουλείας του Γένους μας», που τότε το Γένος ήταν αγράμματο και ταλαιπωρημένο.

Τότε κυκλοφόρησαν και τα φυλλάδια με τίτλο: «Επιστολή του Κυρίου Ημών Ιησού Χριστού», καθώς και η «Αποκάλυψις της Παναγίας», μαζί μ' αυτά τα φυλλάδια κυκλοφόρησαν και πλήθος θρύλων, όπως του «μαρμαρωμένου βασιλιά», που δήθεν θα ξαναζωντανέψει όταν θα είναι όλα να γίνουν δικά μας, των «τηγανισμένων ψαριών», τα οποία ζωντάνεψαν και πήδησαν έξω από το τηγάνι. Ενώ ο πατριάρχης κρύφθηκε με τα Άγια Δισκοπότηρα πίσω από μια πόρτα, η οποία πάλι θα ανοίξει όταν γίνουν πάλι δικά μας. Αυτοί οι ευσεβείς πόθοι και οι θρύλοι: «επιστρατεύονται εις κάθε κίνδυνον πολέμου», παρατηρεί ο γέροντας Αρσένιος, όπως το 1912, το 1922, το 1940. Μάλιστα σημειώνει ότι κάποιοι: «παρά την παταγώδη διάψευσιν και γελοιοποίησιν» τους, δεν μετάνιωσαν, που προσδιόριζαν το 1968-1969 ή το 1972, ότι επρόκειτο να επαληθευθούν αυτοί οι διάφοροι θρύλοι. Ο γέροντας Αρσένιος μας καταγράφει ως παθών, από τέτοιους φανατικούς οπαδούς, οι οποίοι τον εξύβρισαν, ως «υπερήφανο και τυφλό», καθότι, είχε δημοσιεύσει αρκετά διαφωτιστικά άρθρα κυρίως στον Ορθόδοξο Τύπο. Ένας απ' αυτούς που είχε στείλει επιστολή στο γέροντα το 1968, με την οποία τον περιέλουσε αρκετά, τονίζοντάς του, «ότι αυτά που δεν μπόρεσε να κάνει ο Ν. Ψαρουδάκης, τα κατάφεραν άλλοι άνδρες πολιτικοί, με την ισχύ των όπλων, έτσι θα καταργηθούν οι αιρέσεις και θα επικρατήσει η Ορθοδοξία, όπως τα ξεκίνησε ο πατριάρχης Αθηναγόρας και ο πάπας»[17]. Διερωτάται με όλους αυτούς που πιστεύουν: «παιδαριωδώς», στους διάφορους χρησμούς και στους διάφορους θρύλους, άραγε, γιατί σε κανέναν χρησμό, δεν μνημονεύεται ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος του 1912, και ο δεύτερος του 1940, που άφησαν πίσω τους, εκατομμύρια νεκρούς και τεράστιες φυσικές καταστροφές; Πολύ πικραμένος για την αμετανοησία των ανθρώπων, γιατί σύμφωνα με την Αποκάλυψη, θα γίνουν οι άνθρωποι: «έτι χειρότεροι»[18]. Γι' αυτό, η «επίμονος προβολή διαφόρων προφητειών» και οι διάφορες ερμηνείες περί αγιοποιήσεως του πλανήτη γη, στην περίοδο της μεσοβασιλείας, δεν θα είναι έργο του Αγίου Πνεύματος, αλλά σύμφωνα με το γέροντα Αρσένιο, αυτά θα είναι έργο του «πονηρού πνεύματος», για να μη μετανοεί, ούτε να γρηγορεί ο κόσμος, ώστε να συσκοτίζεται, η πραγματικότητα, και αλλού να πηγαίνουμε, ως κοινωνία, ως Έθνος, ως Εκκλησία, ως Γένος. Κατατάσει στην συστηματική συσκότιση του έργου του Σατανά, την

πλάνη[19] και τον ψευδοπροφητισμό που «ανοήτως και αμαθώς», όπως εκ των πεπλανημένων γυναικών ή ανδρών, περιπτώσεις: «την Ζολώτα, την Μαγουλά και την Κρικέτου»[20]. Τρώνε και συνομιλούν, με τον Θεό, έτσι νομίζουν, όπως και η «ψευδοαγία» των Σπάτων Αττικής Ελένη. Επισημαίνει ότι υπάρχουν και «κληρικοί, που όλα αυτά τα ασπάζονται και τα υπερασπίζουν», γι' αυτό προτρέπει, τα πνευματικά του τέκνα, και τους αναγνώστες του, να μελετήσουν ένα σχετικά πληρέστερο βιβλίο του πνευματικού του αδελφού του μακαριστού αρχιμ. Χαρ. Βασιλόπουλου[21].

Είχε σαφή εσχατολογική και ιστορική γνώση, γι' αυτό όπως ο ίδιος είχε συμπεράνει, οι διάφορες περιγραφές, περί πολέμων μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, οι οποίες αναφέρονται, στην επανάκτηση της Κωνσταντινούπολης, συνδεδεμένες με την μακρά βασιλεία του Χριστού, επί της γης, τον βρίσκουν αρνητικό, για τους λόγους, που μας εξηγεί. Αποδεδειγμένες προρρήσεις Αγίων, είναι αυτές του Μεγάλου Παχωμίου, του Μεγάλου Αντωνίου, του Μωϋσέως του Αιθίοπα και του οσίου Νήφωνα της Κωνσταντινούπολης.

Ο όσιος Νήφων συμπεραίνει ότι με τη συμπλήρωση των «επτά τόμους των αιώνων», δηλαδή με την συμπλήρωση των επτά χιλιοετηρίδων, ότι ο Κύριος θα κλείσει τον τελευταίο τόμο στο ήμισυ, για να έλθει κατόπιν να κρίνει τον κόσμο. Ο γέροντας Αρσένιος θεωρεί ότι το ήμισυ αυτό, είναι περίπου μετά το 2.000. Επίσης, ο όσιος Νείλος ο Μυροβλύτης που ασκήτεψε στον Άθωνα μετά τον 16^ο αιώνα, παρέδωσε σε μοναχό, μετά την κοίμησή του, το με εσχατολογικού περιεχομένου προφητείες. Μια τέτοια προφητεία που έχει «επίκαιρο ενδιαφέρον και είναι αντίθετος με όλες τις άλλες προφητείας», την παραθέτει και ο γέροντας Αρσένιος στο βιβλίο του[22]. Όπως παρατηρεί αυτή η προφητεία: «δεν αναφέρεται εις πολέμους με ευτυχές αποτέλεσμα, υπέρ της Ελλάδος και βασιλείαν του Κυρίου επί της γης». Αλλά περιγράφει αντίθετα πράγματα, ότι μετά το 1900, δηλαδή αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο «κόσμος θα αφηνιάσει, ότι άρχεται η γενική αποστασία, ολοκλήρου της ανθρωπότητας». Επίσης, ομιλεί και για θαυμαστές εφευρέσεις της επιστήμης, οι οποίες θα συνοδεύονται με πρωτοφανείς ανηθικότητες, αθεΐα, αδιαφορία «κλήρου και λαού», με αποτέλεσμα όχι την βασιλεία του Θεού στη γη, αλλά την κολόβωση των ημερών, λόγω της μεγάλης θλίψης, στον κόσμο. Ερωτά, τέλος ποια προφητεία έχει επίκαιρη σημασία, αυτή που μιλά για την γενική αποστασία και το τέλος του κόσμου, ή αυτές, που μιλούν για πολέμους και για αγιοποίηση του πλανήτη;

[page_end]

Με το ίδιο πνεύμα του οσίου Νείλου, κάνει λόγο προφητικό και ο όσιος Νήφων ο

ασκητής της Κωνσταντινούπολης, παρουσιάζοντας σε όραμά του τον ερχομό του Κυρίου, στο «ήμισυ του εβδόμου αιώνα», από δημιουργίας Αδάμ, δηλαδή σύμφωνα με το γέροντα Αρσένιο «μετά το έτος 2000». Το όραμα αυτό το παραθέτει στο τέλος του βιβλίου του [\[23\]](#).

Οι προφητείες που διασώθηκαν από στόμα σε στόμα και που διασώζουν προρρήσεις του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, μπορούν να θεωρηθούν και κάποιες ως «παρείσακτες». Γιατί, η περί επανόδου των Τούρκων στην Ελλάδα, έως τα Εξαμίλια, κατόπιν η καταδίωξή τους, έως την Κόκκινη Μηλιά, είναι σύμφωνα με το γέροντα Αρσένιο «παρείσακτες» προρρήσεις. Μας ρωτά ποια είναι η Κόκκινη Μηλιά, μήπως και η «Μέκκα;». Επιπλέον, είναι δείγμα «αμφιβολίας», για την προφητεία αυτή, που αναφέρει ότι, απ' τους Τούρκους το ένα τρίτον, θα πιστεύσει στο Χριστό, το άλλο τρίτο θα σφαγιασθεί, και το άλλο τρίτο, θα καταφύγει στα βάθη της Αραβίας, διότι αυτή την ιστορικά αβάσιμη προφητεία, περί τα 1400 έτη πριν του Αγίου Κοσμά, την προσάπτουν και στον Ψευδομεθόδιο.

Μας ερωτά, εάν αυτή την προφητεία την «επανελάβεν ο Άγιος Κοσμάς, ή την προσέθεσαν, εις τας γνησίας προφητείας του, μεταγενεστέρως, ως δήθεν ιδικήν του». Αλλά τίθεται και το ερώτημα, σύμφωνα με το γέροντα Αρσένιο, καθότι πάντοτε ο Άγιος Κοσμάς, συνομιλούσε: «συνεσκιασμένως και αινιγματωδώς», λόγω του κινδύνου από τους Τούρκους, πώς τώρα μίλησε, τόσο καθαρά [\[24\]](#), για ένα τόσο μεγάλο κακό, εις βάρος των Τούρκων, και Τουρκαλβανών, που ζητούσαν αφορμή να τον συλλάβουν.

Σύγχρονες ιδέες που αποκλίνουν προς τη λεγόμενη μεσοβασιλεία εμφανίστηκαν εκτός από τους ξένους θεολόγους και σε ημέτερους ορθόδοξους. Αναφέρει μια «παράδοξη ερμηνεία» ενός μακαριστού καθηγητή πανεπιστημίου, ο οποίος έγραψε για «ενδιάμεσον ένδοξον παρουσίαν του Κυρίου και επομένως συνολικά τρείς», σύμφωνα με την ερμηνευτική διατύπωσή του. Γράφει: «Πρόκειται περί αοράτου επεμβάσεως του Ιησού Χριστού εκτάκτου δραστηκής, δια της οποίας κατανικάται οριστικώς η αντίθεος δύναμις του Αντιχρίστου και εξασφαλίζεται η θριαμβευτική επικράτησις του ευαγγελίου και ο πραγματικός εκχριστιανισμός του κόσμου και ο επί μακράν περίοδον ετών θρίαμβος του έργου του Χριστού» [\[25\]](#). Ο γέροντας Αρσένιος εδώ διερωτάται με την τέχνη του λόγου που τον διακρίνει: και «διατί όχι διά πάντα, ως λέγουν οι Χιλιασταί», η επί της γής βασιλεία των; Συνεχίζει δίδοντας ο ίδιος την απάντηση: «Χαίρε βάθος αμέτρητον!» [\[26\]](#), για τους ορθόδοξους οπαδούς της περί μεσοβασιλείας ιδέας.

Στο τέλος του 20^{ου} αιώνα είδαν την δημοσιότητα αρκετά συγγράμματα, μάλιστα προτεσταντών [\[27\]](#), οι οποίοι διατύπωσαν και τερατώδεις θεωρίες για τη σχέση

της Αγίας Γραφής και τη διάσπαση του ατόμου, καθώς και τη δυνατότητα για διαπλανητικά ταξίδια, αλλά και το τέλος του κόσμου, τα οποία όλα αυτά ανακάλυψε, ερεύνησε και μελέτησε για να οδηγηθεί στα συμπεράσματά του. Πάντα ήταν ενήμερος για τα σύγχρονα δρώμενα, τόσο από εφημερίδες, από περιοδικά, από το ραδιόφωνο, ενώ από πλευράς τηλεόρασης, που δεν είχε στο ησυχαστήριό του, θα μάθαινε τα νέα, από τα πνευματικά του τέκνα, ενήμερος και ανήσυχος, για όλα. Το κομποσχοίνι του δεν το άφηνε από το χέρι του, ήταν ένας γνήσιος μοναχός της Λογγομβάρδας, του παλιού καιρού, αλλά με σύγχρονες κεραίες, μέσα στην πραγματικότητα του σήμερα και του αύριο. Ως πνευματικός, τον οποίο έζησα από κοντά ως πνευματικό του τέκνο από το 1981 έως και την τελευταία του το 2008, ήταν αυστηρός πνευματικός, αυστηρός τηρητής των ιερών κανόνων, αλλά όπου χρειαζόταν εφαρμόζε την οικονομία με δισταγμό, είχε τη διάκριση ο γέροντας Αρσένιος.

Είχε διάκριση να αναγνωρίζει τα βιβλία, άσχετα εάν αυτά προέρχονταν όπως από την Γερμανίδα Λουθηρανή μοναχή Basilea Schlink, τα οποία χαρακτηρίζει: «ωραία βιβλία»[\[28\]](#). Επίσης, ωραία βιβλία: ονομάζει κι αυτά του Ευαγγελικού Χρήστου Φραγκόπουλου[\[29\]](#). Αυτά ας τα ακούν κι άς τα βλέπουν όσοι κληρικοί και θεολόγοι θέλησαν μονόπλευρα να κακοχαρακτήρισουν τον γέροντα Αρσένιο, ότι δήθεν δεν ήταν υπέρ του διαλόγου, με τις υπόλοιπες χριστιανικές ομολογίες, όμως πάντοτε έβαζε ως κριτήριο γνησιότητας, την ειλικρινή αναζήτηση απ' αυτούς, της μόνης αλήθειας, αυτής που διασώζει μόνο η Ορθοδοξία, όπως και τακτικά μας υπενθύμιζε, όπως αυτό ορίζεται στο Σύμβολο της Πίστεως.

Ο γέροντας σημειώνει για τους παραπάνω προτεστάντες συγγραφείς ότι ενώ «περιγράφουν θαυμάσια» στα ωραία τους βιβλία, όλα τα σχετικά γεγονότα τα πριν τη Β' παρουσία του Κυρίου: «τα οποία εντοπίζουν εις τους καιρούς μας», εντούτοις οι ίδιοι, «δεν παραδέχονται, ότι, εν συνεχεία της Δευτέρας Παρουσίας, θα επακολουθήσει η συντέλεια του κόσμου, η ανάστασις των νεκρών ως και η κρίσις και ανταπόδοσις»[\[30\]](#). Παραδέχονται ως «ανοήτως», ότι οι πιστοί θα αρπαγούν σωματικά σε απάντηση του Κυρίου στον αέρα, ο οποίος θα έλθει σωματικά, για να βασιλεύσει, με τους πιστούς του στη γη χίλια έτη. Δηλαδή, διαστέλλουν την παρουσία του Κυρίου, σε μια Τρίτη παρουσία, μετά τα χίλια έτη, οπότε τότε θα γίνει η κρίση και η ανταπόδοση. Έτσι, συμπεραίνει, ότι παραδέχονται την «βλάσφημον ιδέαν της τρίτης παρουσίας». Η οποία υπερβαίνει κάθε αλήθεια του περιεχομένου της χριστιανικής πίστης. Καθόσον μας λέγουν ότι ο σωματικά εμφανιζόμενος στη γη Κύριος, θα ανεβεί κατόπιν στους ουρανούς και θα παραδώσει εκ νέου τους κατοίκους της γης, για κάποιες χιλιάδες χρόνια, στην εξουσία του σατανά, για να σοδομοποιήσει τον κόσμο, και κατόπιν να έλθει να

κρίνει τον κόσμο, στην Τρίτη έλευσή Του: «πλήρης θαλασσοποίησης και διαστροφή» [\[31\]](#). Το ότι γράφουν αρκετοί για τα σημεία των καιρών, τα τελευταία χρόνια, αυτό σημαίνει, ότι πράγματι έστω και παρερμηνευμένα διαβλέπουν ανησυχητικά σημεία, για το μέλλον και την πορεία του κόσμου. Για τα ανησυχητικά σημεία των καιρών έγραψε και ο μακαριστός καθηγούμενος της Ι. Μ. Λογγομβάρδας Πάρου αρχιμ. Φιλόθεος Ζερβάκος, ο πνευματικός πατέρας και γέροντας, του γέροντα Αρσενίου, ενόσω εγκαταβίωνε ως νεαρός μοναχός στην μονή της Πάρου. Ο γέροντας μνημονεύει και τον νηφάλιο μητροπολίτη Φλωρίνης κ. Αυγουστίνον, ο οποίος τον Ιούνιο του 1975, υποστήριξε ότι βρισκόμαστε στα «πρόθυρα της εμφανίσεως του Αντιχρίστου και της συντελείας του κόσμου». Πρίν από αυτά πόλεμοι, λοιμοί, εμφάνιση του ανόμου, ενθρόνισή του στο Ναό Σολομώντα και εδώ θα πρέπει να προσεχθεί μήπως και ζητήσει και την τιμητική του στον ναό της του Θεού Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη και τότε οι Βατάτζιοι ιδεολόγοι, ίσως να βρεθούν προ μεγάλων εκπλήξεων.

Παραπομπές:

[\[1\]](#) Αρχιμ. Αρσενίου Κομπούγια, Σημεία της συντέλειας του κόσμου, εκδόσεις: Ορθόδοξου Τύπου, Αθήναι, 1990.

[\[2\]](#) Πράξ. 1, 6. Πρβλ. Αλέξιου Π. Παναγόπουλου, Εσχατολογικές διαστάσεις της παιδαγωγίας κατά τον άγ. Ιω. Χρυσόστομο, διδακτορική διατριβή, επανέκδοση: Θεσσαλονίκη, 2009.

[\[3\]](#) Αρχιμ. Αρσενίου, Σημεία, 10-11.

[\[4\]](#) Αρχιμ. Αρσενίου, Σημεία, 15.

[\[5\]](#) Ματθ. 11, 25.

[\[6\]](#) Ο μακαριστός γέροντας μας παραπέμπει ως παράδειγμα ερμηνευτικής σύγχισης στο βιβλίο του Γεωργίου Λιλή, Αι δύο βασιλείαι, Κόρινθος, 1974.

[\[7\]](#) Ιακ. 5, 8.

[\[8\]](#) Β' Θεσσ. 2, 3.

[\[9\]](#) Χρίστος Ανδρούτσος, Δογματική, έκδ. 1956, σελ. 440.

[\[10\]](#) Δηλαδή το 600 μ.Χ. Σήμερα στον 21^ο αιώνα βρισκόμαστε στον μεσασμό της 8^{ης} χιλιετηρίδας, για πολλούς έχει χαρακτηριστεί ως ο αιώνας του τέλους ή της αρχής του τέλους ή του τέλους της αρχής.

[11] Εκκλησιαστική Ιστορία, τόμ. Α', σελ. 147.

[12] Εκκλησιαστική Ιστορία, τόμ. Α', σελ. 199.

[13] Πρβλ. διδακτορική μου διατριβή, βιβλιογραφία και περιεχόμενα.

[14] Αποκ. 12, 12. Βλέπε περισσότερα στο βιβλίο του γέροντα: Αρχιμ. Αρσενίου, *Ανησυχητικά*.

[15] Πρβλ. σχετική έκδοση του γέροντα Δανιήλ Κατουνακιώτη, όπου διευκρινίζει τις απόψεις αυτές. Πρόσφατα είχα μια επικοινωνία με καθηγήτρια ιστορίας στην Αμερική η οποία είχε καταγωγή απ' την οικογένεια αυτή η οποία μετεκόμισαν στην Αμερική μετά απ' αυτά τα γεγονότα.

[16] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 23.

[17] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 24.

[18] Πρβλ. Αποκ. 9, 21 & 16, 10.

[19] Ο γέροντας παραπέμπει σχετικά στο βιβλίο του Βασίλειου Τσερνάκη, *Αι σύγχρονοι πλάνοι*, Αθήναι, 1976. Όπου παρουσιάζεται η σχολή Ζολώτα να συνομιλεί με τον ουράνιο δήθεν Πατέρα, με πλανεμένους οπαδούς να μην καταλαβαίνουν ότι συνομιλούν με τον Σατανά, ως άγγελο φωτός.

[20] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 26.

[21] Αρχιμ. Χαράλαμπου Βασιλόπουλου, *Οι ψευδοφωτισμένες*.

[22] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 27 και 90-92.

[23] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 89-90.

[24] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 28.

[25] Παναγιώτου Τρεμπέλα, *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, βλέπε: Εισαγωγή εις το 19^ο κεφάλαιο της Αποκάλυψης και στο 20^ο κεφ., ομοίως, σελ. 1049 και 1052.

[26] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 29.

[27] Τα βιβλία αυτά τα είχε ερευνήσει ο γέροντας με το διακριτικό και καθαρό πνεύμα του, ώστε να έχει σφαιρική άποψη. Όπως του Σπύρου Ζωδιάτη, Η Αγία Γραφή και η διάσπασις του ατόμου. Του ιδίου, Διαπλανητικά ταξίδια. Σχετικά επίσης πρβλ. Ομήρου Δουκάνου, Το τέλος του κόσμου.

[28] Πρβλ. Basilea Schlink, Η κρισιμότης των καιρών μας. Της ίδιας, επίσης το άλλο της βιβλίο: Λίγο πριν από τον διωγμό των χριστιανών. Πρβλ. της ίδιας, Η νέα εποχή από βιβλική άποψη (μεταφρ. π.Κων/νου Φούσκα), Θεσσ., 1989.

[29] Πρβλ. Χρήστου Φραγκόπουλου, Χάραγμα, Αθήναι. Του ιδίου, Εσχατολογικό πανόραμα.

[30] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 29.

[31] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 30.

<https://bit.ly/38b6l3h>